

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Lausunto virastouudistuksen lakiluonnoksesta

Hämeen ammattikorkeakoulu (HAMK) kiittää mahdollisuudesta antaa lausuntonsa, joka koskee luonnosta hallituksen esitykseksi opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevasta lainsäädännöstä, ja toivoo, että tekeillä olevassa virastouudistuksessa otetaan huomioon alla esitetyt kolme näkökohtaa: 1) Saavutettavuuskirjasto Celia, 2) Varastokirjasto sekä 3) palveluista säätäminen ja niiden nimeäminen.

Saavutettavuuskirjasto Celia

Celian palvelut ovat tärkeitä korkeakouluille. Celia on toiminnallaan edistänyt opettamisen kehittämistä, elinikäistä oppimista ja monipuolisia lukutaitoja tarjoamalla saavutettavaa kirjastoaineistoa ja oppimateriaalia. Celia on ollut tärkeässä asiantuntijaroolissa varmistamassa, että jokaisella opiskelijalla on hyvät edellytykset oppimiseen auttamalla myös korkeakoulujen opetushenkilöstöä ja kirjastoa sekä sisällöllisissä että teknisissä saavutettavuuskysymyksissä.

Celialla on ollut keskeinen rooli myös korkeakoulujen digitaalisen saavutettavuuden edistämisessä. Se on lisännyt henkilökunnan tietoa, ymmärrystä ja teknistä osaamista saavutettavista oppimateriaaleista ja niiden digitaalisesta jakamisesta. Celia on ollut yksi korkeatasoisen saavutettavuusosaamisemme kehittämisen kulmakivi toimiessaan teknisesti saavutettavan julkaisemisen kansallisena asiantuntijatahona ja Suomen edustajana keskusteltaessa globaaleista formaateista kansainvälisissä verkostoissa.

Katsomme, että uudistuksen jälkeenkin Celian saavutettavuusasiantuntijarooli ja ajantasaiset ja kehitystä seuraavat laadukkaat palvelut tulisi olla helposti kaikkien asiakkaiden käytettävissä.

Kansallisarkiston ja Saavutettavuuskirjasto Celian toiminta ja perustehtävät eroavat toisistaan merkittävästi. Vaikka virastojen yhdistämisestä on esitetty toiminnallisia ja taloudellisia etuja, näkemyksemme mukaan Celian erityisosaaminen saavutettavassa julkaisemisessa on jäänyt lakiehdotuksessa liian vähälle huomiolle. Jo nyt näkyvillä olevan AI-perustaisen teknologian myötä saavutettavan julkaisemisen tehtäviin, palvelusisältöihin, tekniseen tuottamiseen ja jakamiseen on odotettavissa suuria muutoksia. Näissä muutoksissa Celialla on avainrooli teknisesti saavutettavan julkaisemisen kansallisena asiantuntijatahona ja Suomen edustajana kansainvälisissä verkostoissa. Näkemyksemme mukaan sisällöllisiä synergiaetuja löytyisi Kansallisarkistoa paremmin Kotimaisten kielten keskukselta: esim. sisällön saavutettavuus, kielelliset oikeudet ja palvelun saatavuus.

Oli organisoituminen mikä tahansa, yhteistyön syveneminen voi myös luoda uusia mahdollisuuksia ja synergioita, kunhan oikeantyyppiset toimijat yhdistyvät.

Varastokirjasto

Varastokirjasto on toteuttanut sille perustamisvaiheessa asetetut tavoitteet erittäin kustannustehokkaasti ja asiakaslähtöisesti. Sen toimintatapa on kansantalouden kannalta optimaalinen. Varastokirjastoon sijoitettu euro tuottaa monikertaisen hyödyn sen palvelua käyttävien organisaatioiden kautta tarpeiltaan heterogeeniselle ja maantieteellisesti laajalle asiakunnalle. Tämän jatkuminen pitää virastouudistuksen yhteydessä turvata.

Opetusministeriön maksuasetuksen (1346/2006) mukaan Varastokirjaston kaukolainat, kirjaston kokoelmista annettavat jäljenteet, aineistojen välittäminen tietoverkon kautta ja kirjaston luetteloiden käyttö ovat maksuttomia suoritteita. Varastokirjasto ei tehtävänsä luonteen mukaisesti itse hanki aineistoa, vaan se saa ne lahjoituksina. Sen vuoksi Varastokirjasto on määritellyt rahtitoimintansa hankinnaksi: se on vastannut aineistojen siirtokustannuksista sekä tarvittaessa pakkausmateriaaleista. Kirjastoaineistoa luovuttaville organisaatiolle maksuton aineiston lähettäminen Varastokirjastoon kannustaa säilyttämään pääasiassa verovaroilla hankittu aineisto edelleen koko yhteiskunnan käytettävissä.

Korkeakoulukirjaston kannalta on oleellista, että sekä aineiston lainaamisen että aineiston luovuttamisen palvelut jatkuvat maksuttomina. Jos korkeakouluna joutuisimme maksamaan Varastokirjaston palveluista, olisi se käytännössä toimintamäärärahojen siirtämistä OKM:n hallinnon alan sisällä "taskusta toiseen". Siirrosta (eli maksamisesta) maksaisimme vielä ulkopuolisille rahalaitoksille ja joutuisimme käyttämään maksujen käsittelyssä uutta työaika merkittävästi.

(Ammattikorkeakoulukirjastot ovat jo vuosia sitten luopuneet keskinäisten kaukopalveluiden laskuttamisesta niiden kalliiden prosessikustannusten vuoksi.) Arviomme mukaan Varastokirjaston kaukopalvelulaskujen käsittelyyn käytetty työaika maksaa huomattavasti enemmän kuin laskutettavat summat. Tähän ei pidä ajautua missään valtionalouden taloustilanteessa, eikä varsinkaan nykyisessä kireässä tilanteessa.

Jos Varastokirjaston antamat palvelut ja sille lähettävän aineiston lähetyskulut muuttuisivat maksullisiksi, nykyinen hyvin toimiva palvelu tuhoutuisi tehokkaasti.

Varastokirjastolla on johtokunta, jonka tehtäviä ovat mm. huolehtia kirjaston yleisestä kehittämisestä ja kehittää Varastokirjaston yhteistoimintaa muiden kirjastojen ja kirjastoalan viranomaisten kanssa. Laki- ja asetusehdotuksessa Kansallisarkistosta ei ole lainkaan huomioitu sidosryhmiä, ei yhteistoiminnan eikä toimialan yhteisen kehittämisen kannalta. Tämä on merkittävä puute.

Varastokirjasto on kiistatta Suomen merkittävin kaukopalvelukeskus ja ainoa lajissaan. Sille on juuri valmistunut uudet tilat, joten sijaintipaikka tulee turvata jatkossakin.

Tehtävien huomioon ottaminen, niiden näkyminen ja nimeäminen:

Saavutettavuuskirjasto Celian ja Varastokirjaston tehtävät ja vastuut ovat Suomessa ainutlaatuiset ja valtakunnalliset. Uudessa, suuressa virastossa ne ovat kooltaan pieniä osasia. Siksi niiden erityispalveluiden jatkuminen nykyisessä laajuudessa ja nykyisellä tasolla sekä kehittäminen sidosryhmien kanssa on huomioitava säädösten avulla.

Organisaatiolla ja palveluilla, myös virastoilla, pitää olla tunnistettava ja toimintaa kuvaava nimi. Kuvaava nimi auttaa tunnistamaan ja löytämään asiantuntijatehtävään liittyvät palvelut. Jos uuden viraston nimeksi jää "Kansallisarkisto", niin laissa tai asetuksessa pitää erikseen nimetä Varastokirjaston nykyistä palvelua vastaava "tehtävä", "osasto", "yksikkö" tai vastaava, jonka ylläpitämistä ja kehittämisestä Kansallisarkisto on vastuussa ja tekee sitä yhdessä sidosryhmien kanssa. Toimintaa kuvaava nimi voisi olla esim. "Suomen kaukopalvelukeskus". Ehdotuksen mukaan Kansallisarkisto hoitaisi lukemisesteisten kirjastopalveluja nimityksellä Celia-palvelut. Tämä nimi ei kerro monipuolisista kirjasto- ja saavutettavuuspalveluista eikä digitaalisen saavutettavuuden asiantuntijuudesta. Celian tarjoamista palveluista keskeinen osa kohdistuu lukemisesteisten palveluihin, mutta sen asiantuntijarooli saavutettavuuden edistämiseksi on niitä paljon laajempi asia. Saavutettavuuskirjasto Celian nimeä voisikin uudistuksessa pohtia. "Saavutettavuuskirjasto ja -palvelu Celia" kuvaisi asiantuntijuuden ja palvelun laaja-alaisuutta.

Ankkuri Kati
Hämeen ammattikorkeakoulu Oy